

i

208

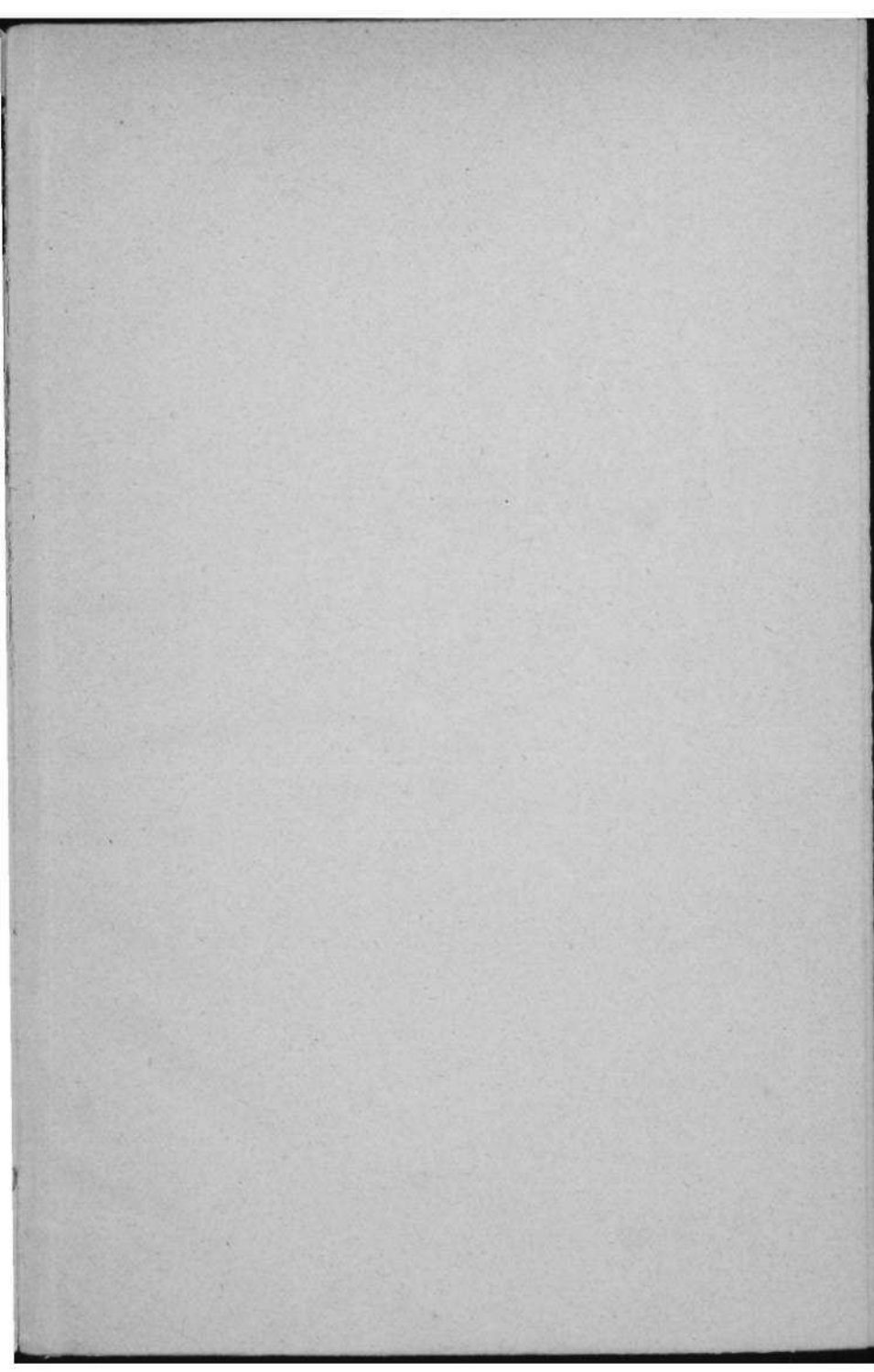

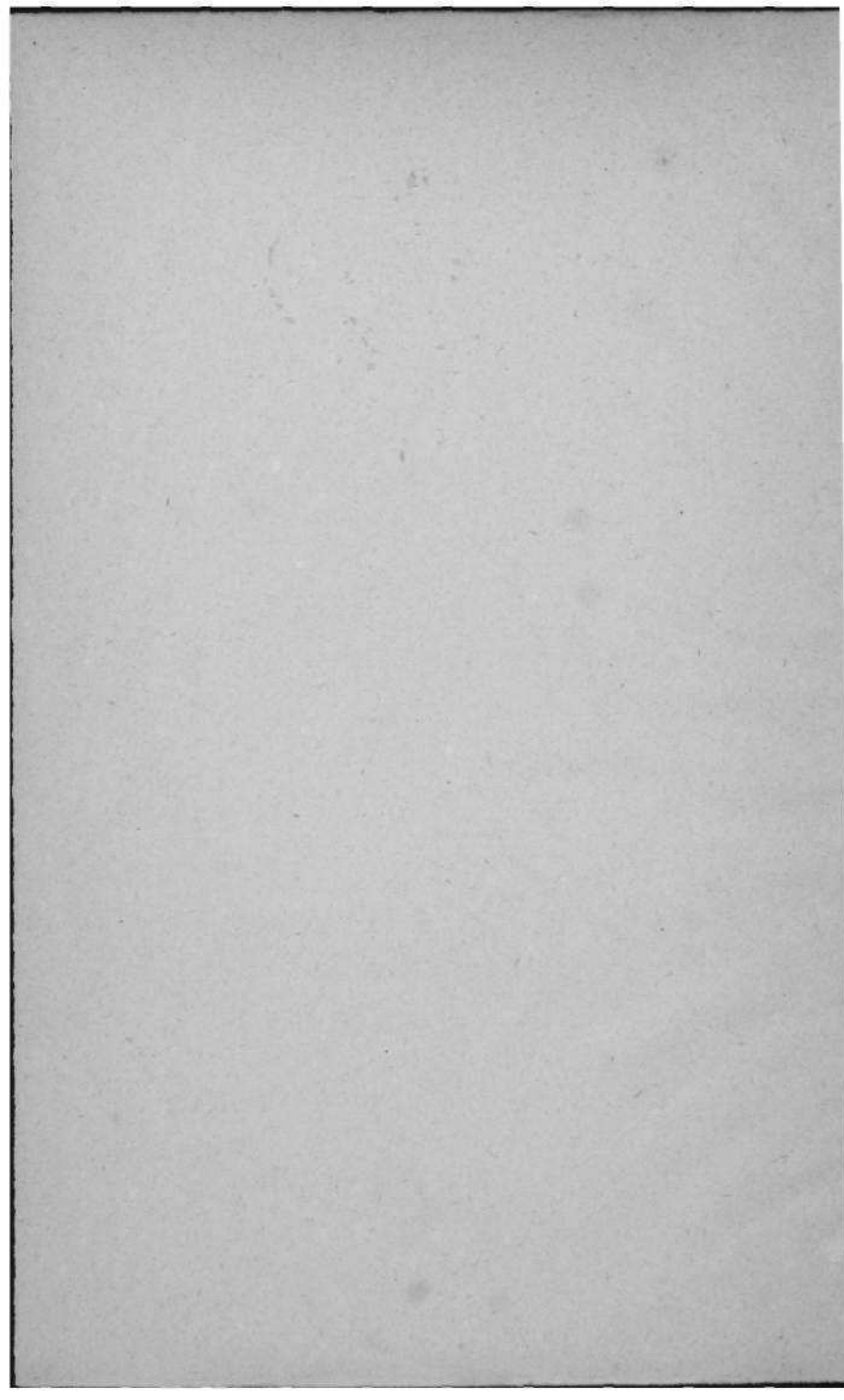
BIBLIOTHEEK KITLV

0003 1912

053 677 03x

EEN NIEUWE TELEURSTELLING OP O. I. HISTORISCH TERREIN. ¹

Onder de in den laatsten tijd uitgekomen werken op O. I. geschiedkundig gebied, was er voorzeker geen met meer belangstelling te gemoet gezien, dan dat van den heer Meinsma, directeur aan de Instelling voor onderwijs in de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië te Delft.

Zoowel de titel van den schrijver als die van zijn werk, beloofden eene ruime vergoeding voor vroeger ondervonden teleurstelling.

Geen wonder dan ook dat dit eerste gedeelte der Geschiedenis van de N. O. I. bezittingen gretig opengesneden en opgeslagen werd.

Bij het doorbladeren echter van dit boek, ging het mij als iemand die, ofschoon zeker het te moeten vinden, toch niet vindt wat hij zoekt.

Vooreerst zocht ik naar een inleidend woord van den schrijver, ten einde zijne lezers ietwat meer dan in het voorbericht geschiedt, op de hoogte te stellen omtrent den omvang, de samenstelling, de algemeene strekking of het doel van zijn boek: vervolgens naar de opgave der bronnen en gegevens, waaruit bij de bewerking van deze Geschiedenis geput was, en eindelijk naar een chronologisch overzicht.

---

¹ Geschiedenis van de nederlandsche oostindische bezittingen, door J. J. Meinsma, directeur van de instelling voor onderwijs in de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië te Delft. Delft, Ykema 1872. gr. 8o.

Weinig of niets van dat alles vindende, en teleurgesteld in mijne verwachting, had ik het boek reeds ter zijde gelegd, in de hoop, later, bij de meer geregelde lezing, in den tekst zelven, wellicht eene gereede oplossing van dat verzuim te ontdekken, toen de redactie van den *Nederlandsche Spectator* mij verzocht, dit boekwerk in genoemd blad »te willen bespreken».

Hoewel ongaarne er toe overgaande eenig oordeel uit te spreken over een werk dat nog slechts voor een gedeelte het licht ziet, zoo meende ik echter aan dat verlangen te kunnen voldoen, aangezien dit deel sluit met het einde van een hoogst belangrijk tijdperk uit de geschiedenis van de N. O. I. bezittingen.

Nu moest echter tot eene geregelde, aandachtige lezing er van worden overgegaan, en 't zijn de indrukken daarbij ontvangen en achtergebleven, welke ik getracht heb hier onder den meest eenvoudigen vorm terug te geven.

Een geschiedkundig werk als dit, de wereld in te zenden zonder bepaalde aanwijzing van de gebezigde bronnen of gegevens, is zóo vreemd, dat men al spoedig de redenen tracht op te sporen die daartoe aanleiding konden geven.

Als nu de schrijver in zijn voorbericht zegt, een ruim gebruik te hebben gemaakt van de werken van den heer de Jonge, benevens van een paar »nog onuitgegeven stukken,» en zich terecht beklagt hoe »de onzuiverheid der bronnen dikwijls een groote moeilijkheid voor de uitvoering was,» zou daaruit misschien zijn af te leiden dat hij, buiten die aangehaalde werken, aan andere hem ten dienste staande bronnen weinig of geene geschiedkundige waarde hechtende, het dan ook minder noodig achtte ze te noemen of aan te wijzen.

Ware zulks het geval, en dit boek geschreven om als handleiding bij het lager onderwijs te dienen, men zou met die wijze van zien wellicht genoeg kunnen nemen: in de gegeven omstandigheden evenwel, mocht ze m. i. nimmer worden toegepast, omdat noch de eischen van het hooger onderwijs aan de Instelling te Delft, noch de rechtmatige eischen van het groote publiek door die zienswijze bevredigd kunnen worden. Uit den aanhef van het voorbericht zou men al verder kunnen opmaken, dat de heer Meinsma

aanvankelijk meer het schrijven eener handleiding bij zijn onderwijs dan de bewerking van een in den handel te brengen *Geschiedenis van de Nederlandsche Oost-Indische bezittingen op het oog had*. In beide gevallen echter mocht eene bronnen-opgave niet ontbreken, ook al kon dat gemis door zijne lessen eenigermate worden aangevuld of vergoed. Immers dat de heer M. bij mondelinge voordracht, zijne leerlingen daarmede bekend maakt, en — juist omdat die bronnen van zeer verschillend gehalte en allen niet even betrouwbaar zijn — de noodige waarschuwing en toelichting er bijgevoegd zal hebben, ze niet dan met omzichtigheid te raadplegen of onderling te vergelijken, zal wel niemand in twijfel trekken. Daardoor evenwel is het publiek — dat die lessen niet bijwoont — evenmin gebaat als de leerling zelf, wanneer hij, later, vroeger gemaakte studiën door verder onderzoek wensch uit te breiden of te voltooien. Ieder beoefenaar der geschiedenis dit boek ontvangende, in de hoop daarin de beste gegevens en eenen gewenschten leidddraad te vinden bij zijn navorschingen, zag zich zeker, even als ik, bitter teleurgesteld. Bronnen-studie toch is onontbeerlijk, als men zich een zelfstandig oordeel wil vormen over zaken, feiten en personen, wier geschiedkundige waarde of beteekenis, tot heden, soms op niets anders berustte dan op eenvoudig kinderlijk autoriteits-geloof.

Sedert jhr. mr. J. K. J. de Jonge ons een nieuwen schat van kennis en daardoor een veel ruimeren blik in de geschiedenis van den Indischen archipel opende, waarbij 't zoo even genoemde autoriteits-geloof al meer en meer wijken moet en plaats maken zal voor de zucht naar eigen onderzoek, gevoelt men tevens meer behoefte aan bronnen-kennis ten einde dat onderzoek mogelijk en vruchtbaar te doen zijn.

Met 't jaar 1647, waarmede de Verzameling van onuitgegeven stukken uit het Oud-koloniaal archief eindigt, eindigde tevens de voornaamste bron (en bovendien de beste en zekerste van allen) voor de geschiedenis in dit deel behandeld.

Bij de verdere samenstelling en bewerking er van over een tijdperk van meer dan 150 jaren, was de heer M. genoodzaakt andere bronnen te gebruiken of op te sporen:

en nu geloof ik, dat men met recht daaromtrent eenige opgaven en inlichtingen had mogen verwachten: te meer, daar hij zelf — in de meening dat niet allen de toets aan officiële bescheiden kunnen doorstaan, — later vele wijzigingen in de geschiedenis te gemoet ziet. S. zegt o. a. op 't einde van 't korte voorbericht: »Alzal menig hier beschreven feit waarschijnlijk een andere gedaante aannemen, wanneer de bijzonderheden daarvan uit oorkonden en officiële stukken nader aan het licht worden gebracht, betreur ik dit in geen enkel opzicht.» En wie zou dat ook betreuren, vooral wanneer dientengevolge over vele zaken en personen een juister, helderder licht verspreid wordt?

't Is alleen te betreuren dat tot het misschien nog verwijderde tijdstip, waarop de even moeilijke als veelomvattende taak van den heer de Jonge zal zijn afgewerkt, eene waarachtige geschiedenis van de N. O. I. bezittingen, althans onder het beheer der Vereenigde O. I. Compagnie, naar mijn bescheiden oordeel, niet geschreven kan worden, en alzoo nog lang eene groote leemte zal blijven bestaan. Dit belet echter niet, iedere poging, dus ook die van den heer M., op prijs te stellen om — tot tijd en wijle dat die leemte geheel uit officiële bronnen zal aangevuld zijn — voorloopig in de behoefte van het onderwijs te blijven voorzien, en een middel aan te bieden, die geschiedenis te leeren kennen, ook wanneer ze nog niet in haren geheelen omvang uit oorspronkelijke stukken en officiële bescheiden is geput, — echter nogmaals herhalende, dat de daarbij gebezigde bronnen niet verzwegen mogen worden. Voor vele historische bijzonderheden tijdens het einde der XVIde en gedurende de XVIIde eeuw, kunnen bijv. het hoogst belangrijk manuscript van Pieter van Dam — in 's Rijks archief berustende — en zoo menige andere oorkonde uit het stof der archieven in boeken en tijdschriften, met of zonder commentariën, teruggegeven, in 't belang der geschiedenis, met vrucht geraadpleegd worden.

Hiermede is een der hoofdgrieven afgehandeld, waarop ik in de eerste plaats, meende te moeten wijzen. Met eenigen goeden wil, zou de schrijver, deze zoowel als de andere, bij de verschijning van 't volgende deel

(hij laat ons in 't onzekere, hoeveel er zullen volgen), gereedelijk kunnen wegnemen. Die andere hoofdgrief namelijk, geldt het gemis aan een tijdrekenkundig overzicht; en 't is van belang, vooral dit verzuim, zoo spoedig mogelijk te herstellen.

De heer M. schijnt zijne taak, niet zoo zeer uit een wijsgeerig of pragmatisch oogpunt, als wel meer uitsluitend kroniekmatig opgevat te hebben, en bepaalt er zich veelal bij de gebeurtenissen eenvoudig in een geregeld opvolgend verband voor te stellen, terwijl men juist van dezen schrijver, meer dan van ieder ander, eene pragmatische behandeling der geschiedenis had mogen verwachten.

Voor den jeugdigen ambtenaar toch, die zich in onze O. I. bezittingen eenen ruimen werkkring geopend ziet, die dikwijls al spoedig geheel zelfstandig in het werkdadige leven moet optreden, en tot velerlei zeer verschillenden arbeid of tot de meest gewichtige betrekkingen geroepen kan worden, is het eene noodzakelijkheid de geschiedenis van die gewesten in haren geheelen samenhang te leeren kennen; hij gevoelt er behoefte aan; hij eischt meer dan kroniek. Hij eischt eene zuivere voorstelling van de feiten, juiste kennis en waardeering der oorzaken en gevolgen er van, gepaard aan een nauwkeurig, onpartijdig onderzoek naar de drijfveeren en bedoelingen van hen, die daarop eenen overwegenden invloed hebben uitgeoefend; aan hunne daden wil hij de handelende personen toetsen. Hij verlangt een beredeneerd overzicht van vroeger en later gesloten traktaten en overeenkomsten, een doorlopend geschiedkundig verband tusschen aanleidende oorzaken en gevolgen: in één woord hij verlangt de geschiedenis in al haar omvang te leeren kennen.

Hij begrijpt dat de juiste kennis van het verledene, hem dikwerf den sleutel geeft tot verklaring of opheldering van het tegenwoordige, evenals de grondige kennis van het tegenwoordige, soms een voorspellenden blik kan doen slaan in de geheimen van het toekomstige.

Maar waarom verder zaken te behandelen waarvan in de voor ons liggende geschiedenis weinig of niets te vinden is. Ik keer dan ook na deze kleine uitweiding onmiddellijk tot de eenvoudige mededeeling mijner indrukken terug.

Nu de heer M., bij de kroniekmatige opvatting der historische wetenschap, zich binnen de enge grenzen eener bloote opsomming van feiten beweegt, mocht men redelijkerwijze verwachten dat zijn boek, wat oordeelkundige en gemakkelijke inrichting betreft, geheel aan de eischen der kroniek zou beantwoorden; ook hierin wordt men echter teleurgesteld. Inrichting en indeeling laten veel te wenschen over: waarom bijv. de splitsing in drie hoofdtijdperken — op eene ongenummerde bladzijde (blad van inleiding?) — achter het voorbericht aangegeven, in den tekst zelf niet opgenomen? Zonder door eene doelmatig gekozene verdeeling in hoofd- en onder-tijdvakken den lezer nu en dan een rustpunt aan te bieden, wordt dit eerste gedeelte der geschiedenis doorlopend in 20 hoofdstukken afgehandeld; geen register of aanwijzer van welken aard ook staat hem te dienste, en daardoor wordt het naslaan of opzoeken van een of ander uiterst lastig. De keuze en de inhoud van deze hoofdstukken mogen den schrijver bij 't onderwijs misschien eene gemakkelijke handleiding zijn geweest, voor den lezer, inzonderheid voor den eerstbeginnenden beoefenaar der geschiedenis, is ze het niet. Een voorbeeld slechts. Hij wil weten, omstreeks welken tijd en hoe lang Hendrik Brouwer de betrekking bekleedde van Gouverneur-generaal. Geene aanwijzing hoegenaamd daaromtrent vindende, gaat hij aan 't zoeken. Het VIIde Hoofdstuk (De eerste Gouverneurs-Generaal tot aan de stichting van Batavia) bl. 39, duidt hem genoegzaam aan dat hij daar moet beginnen. Blad voor blad doorlezende, is hij gekomen tot Hoofdstuk VIII (Nederlandsch-Indië tot aan den dood van Coen) bl. 52, natuurlijk zonder zijn man te vinden. Zoodoende gaat hij voort tot het volgende: (Van den dood van Coen tot het bestuur van den Gouverneur-generaal Maetsuycker, 1629—1653) bl. 64. Hier vindt hij ten minste een tijdperk aangegeven, en hoopt nu maar dat Brouwer, tusschen 1629 en 1653 voor den dag zal komen; en ja, daar heeft hij hem eindelijk. Reeds op de volgende pagina leest hij: »Met »klein kapitaal groote winsten te behalen was het eenige »doel, dat ook was uitgedrukt in de instructie, waarmede

»in September 1632 Hendrik Brouwer als nieuw be-
 »noemde Gouverneur-generaal te Bantam aankwam. Hij
 »was vroeger in Indië geweest als bevelhebber van eene
 »vloot en werd later bewindhebber te Amsterdam. Nadat
 »de Carpentier, die zich in Engeland bevond, geweigerd
 »had ten tweedenmale als Gouverneur-generaal op te
 »treden was de keuze op hem gevallen. Hij verbond zich
 »voor drie jaar en nam terstond de reis aan. Volgens
 »zijne instructie zou een nieuw reglement voor de rechts-
 »pleging volgen, dat evenwel nooit verschenen is" enz.
 Het zoeken niet alleen, ook het lezen van die korte vol-
 zinnen is vermoeiend.

Dit dunkt mij zal voldoende zijn om den schrijver de nood-
 zakelijkheid te doen inzien, zijn werk eene behoorlijke
 indeeling te geven, en er tevens een inhoudsopgave, een
 chronologisch overzicht, enz. aan toe te voegen, ten einde
 het als handboek te kunnen gebruiken.

Wat de inhoud van die 20 hoofdstukken betreft, er
 staat veel in te lezen en er is veel uit te leeren.

Men zou in zeker opzicht kunnen zeggen: que le livre
 pêche par sa richesse: want als de schrijver in dit deel,
 de helft behandeld had van 't geen er in voorkomt, maar
 op eene meer onderhoudende, minder vermoeiende wijze,
 dan zouden en zijn boek en zijne lezers er bij gewon-
 nen hebben.

De gebeurtenissen, — eenige kleine onnauwkeurigheden,
 doch die weinig ter zake afdoen, uitgezonderd, — zijn
 getrouw teruggegeven. Ik durf echter niet beweren dat
 de geschiedenis even getrouw teruggegeven is; waar
 bijv. ons schandelijk monopolie-stelsel in de Molukken ter
 nauwernood genoemd wordt, en geen enkel woord van
 toelichting of kritiek den lezer een blik doet slaan of hem
 tot gids verstrekt in dien somberen doolhof van dwaling,
 willekeur en geweld. Het voor dien archipel zoo merk-
 waardig doch bloedig tijdvak van Gijsels' en Demmer's
 bestuur, — in een ~~festal~~ regels afgehandeld — doet evenmin
 een geleidelijk verband tusschen oorzaken en gevolgen,
 als de ware toedracht der zaken en de drijfveeren of be-
 weegredenen der handelende personen kennen.

Te midden van eene opeenstapeling van feiten, waaruit

velen van minder gewicht gemist konden worden, zoekt men soms te vergeefs naar wat men liever niet gemist had. De namen toch van Bontekoe en Hambroek zijn te populair bij ons volk om in eene Geschiedenis van de N. O. I. bezittingen te ontbreken, al mogen zij misschien dan ook niet rechtstreeks onder de categorie der zoogenaamde historische mannen gerekend worden. Dáar waar plaats te vinden was voor het verhaal, hoe Sultan Said, toen hij op een Zondag aan boord kwam, de rol van provoost vervulde om den Hollandschen matroos, met die betrekking belast, de godsdienstoefening te laten bijwonen; of voor de mededeeling dat Specx weigerde met de rechters van zijne dochter Sara en Kortenhoef bij het avondmaal aan te zitten; of voor 't weinig belangrijk bericht, dat het Caron tot eene grief gemaakt werd, dat hij porselein voor de weduwe van den G. G. Van Diemen had gekocht en overgezonden, — zouden toch lotgevallen en daden als van Bontekoe en Hambroek niet misplaatst zijn geweest.

De schrijver schijnt zich niet altijd even levendig te hebben voorgesteld, dat het in geregelde opvolging neërschrijven van gebeurtenissen en feiten, en het schrijven eener Geschiedenis van de N. O. I. bezittingen, twee verschillende zaken zijn. Wat de stijl betreft, ze laat zich niet aangenaam of gemakkelijk lezen. Hierbij vergete men echter niet, dat de stijl tot de grootste moeilijkheden behoort waarmede de geschiedschrijver heeft te kampen.

De zoogenaamde kroniekstijl vooral, is uit den aard der zaak noch levendig noch onderhoudend; eene geoefende hand, een zeer fijn gehoor (hoe vreemd dit klinken moge), gepaard aan veel talent en meesterschap over de taal, zouden er noodig zijn, om het stroeve, eentonige en vermoeiende — dier stijlsoort meer dan ieder andere eigen — door eene losse, afwisselende en gemakkelijke voordracht te vervangen, waarbij duidelijkheid en beknoptheid van uitdrukking steeds op den voorgrond blijven. Om de vervelende, afmattende en slaapverwekkende eigenaardigheden van dien stijl eenigszins dragelijk te maken, behoort bovendien de zinverdeeling met fakt gekozen te zijn; en nu komt het mij voor dat de heer M., door het versnipperen van de rede in een te groot aantal kleine volzinnen,

zijn stijl meer kwaad dan goed heeft gedaan, zonder hem aan gemakkelijkheden en duidelijkheid te doen winnen.

Bijv. op bl. 33: »Wilde men er dus het Nederlandsch »gezag handhaven, dan was dadelijke hulp noodzakelijk. »Matelief bereikte den 27en Maart 1607 Amboina en »vond in de Nederlandsche vestiging alles in orde. Hij zag »zich echter verplicht verlof te geven tot het aangaan »van huwelijken met inlandsche vrouwen.»

Een paar regels verder:

»Hij besloot daarom een fort op Ternate nabij Malajo »aan te leggen en den Vorst met de Grooten van Ternate »daaromheen te vereenigen. Dit dorp was bovendien midden »in de nageltuinen en dus voor den handel bijzonder gunstig »gelegen. Diensvolgens sloot hij een nieuwe overeenkomst »met den nieuwen Sultan en den Rijksraad van Ternate. »Het bouwen van de sterkten had evenwel veel moeielijk- »heden in. De Ternatanen hielden volstrekt niet van zwaren »arbeid en liepen grootendeels weg.»

Bl. 49: »Toen Coen hieromtrent opheldering vroeg, be- »kwam hij een antwoord dat zoo goed als eene oorlogsverklaring »was. Dit had men niet verwacht. Men had zich op alle »gebeurlijkheden in de Molukken voorbereid, en nu werd »men hier op Java, waar niets gereed was, overvallen.»

Bl. 77. »Het was verboden eene Indische vrouw naar Europa »mede te nemen. Over de traktementen is reeds gespro- »ken. Het zedelijk gehalte der ambtenaren schijnt overigens »nog al te wenschen te hebben overgelaten. Militairen werden »voortdurend aangevoerd om het leger te versterken.»

Bl. 104: »Eene benoeming tot kommissarissen leidde tot »geen uitkomst. Men was in Indië dan ook zeer beducht voor »oorlog en bracht zelfs eene belangrijke vloot bijeen. De »tijdsomstandigheden in Engeland hadden echter ten ge- »volge, dat de zaak rusten bleef. De Engelsche Kompagnie »zat intusschen niet stil.»

Bl. 171: »De produkten waren peper en stofgoud, waarvan »het laatste grootendeels in handen van de ambtenaren viel. »De voornaamste invoer was ook hier opium en lijnwa- »den, bovendien rijst en zout. Op de oostkust was Palem- »bang wegens het tin van groot belang.»

Bl. 205: »De Suffren heesch er de Fransche vlag, ofschoon

»Falck veel tot de verovering had bijgedragen. De Engelsche vlootvoogd gaf den kamp nog niet op, doch kwam te laat om de stad te ontzetten.

»Op nieuw leverde de Suffren hem slag, die wederom geheel onbeslist bleef.»

De gedurige herhaling van zulke kleine volzinnen maakt het lezen lastig en onaangenaam; en wanneer de Schrijver zich de gulden les herinnerd had door Boileau in den 1sten Zang van zijn meesterstuk (*l'Art poétique*) gegeven:

„Vingt fois sur le métier remettez votre ouvrage;

„Polissez-le sans cesse, et le repolissez;

„Ajoutez quelque fois, et souvent effacez.”

dan zouden volzinnen als de volgende, zeker door hem zijn omgewerkt.

Bijv. bl. 22.

»Nog twee tochten werden ondernomen voor dat de kompaniën tot één lichaam werden vereenigd en de handel op Indië gemonopoliseerd werd.»

En eenige regels verder:

»Alles werd voor het gevecht in gereedheid gebracht en de Spanjaarden werden onverwachts aangevallen. Den eersten dag werd weinig voordeel behaald, doch den derden dag werden twee galeijen veroverd en daarna weken de Spaansche schepen af, terwijl de Nederlandsche hen tot den 1 Januarij 1602 nog vervolgden.»

Bl. 37: »Een groot verlies was dit voor de Kompanie. Verhoeff was een verdienstelijk man, en de staat van zaken was in die dagen in de Molukken niet bijzonder gunstig, hetgeen vooral te bejammeren was om den verwachten vrede met Spanje, die een goeden toestand zeer wenschelijk maakte. De opvolger van Verhoeff was Simon Jansz. Hoen, met den den titel van Vice-admiraal.»

En slechts 4 regels verder:

»Het kasteel werd voltooid en kreeg den naam van Nassau, terwijl Jacob de Bitter tot gouverneur van Banda-Neira werd aangesteld. Selamme op Lontoor werd nog te vergeefs aangetast, en deze onspoed werd voor

»een goed deel aan Keiling, die de Bandanezen door seivenen zou hebben gewaarschuwd, toegeschreven.»

Bl. 84: »Het waren vooral Palembang en Djambi die »op de oostkust bezocht werden. De verstandhouding met »Palembang was in 1657 geheel verbroken, daar de Sultan »twee Nederlandsche schepen had doen uitmoorden. Om »dit te straffen vertrok Van der Laan in October 1659 »naar Palembang en nam, na eene hardnekkige verdediging, deze stad in.»

Bl. 142: »Gedurende den verderen loop van het jaar 1743 werden de Chinezen en oproerige Javanen overal vervolgd, en werd zooveel mogelijk de rust hersteld. Op nieuw werd een termijn van drie maanden aan de Chinezen gegeven om zich te onderwerpen, waarvan door velen werd gebruik gemaakt.»

Dat veelvuldig gebruik van hulpwerkwoorden vindt men meermalen terug. Op bl. 146, is in 14 regels, zevenmalen het woord werd gebezigd. Ook wordt door de gedurige herhaling van eigennamen — waar zulks gemakkelijke te vermijden was — de zin soms onduidelijk en de lezing zeer lastig gemaakt.

Zoo komt o. a. op bl. 150, het woord Soesoehoenan 4 malen in 9 regels voor, terwijl op blz. 210, — onder een reeks van andere namen — Soekadana, 5 malen in 13 regels herhaald wordt.

Bij het neerschrijven van den indruk, door dit boek op mij gemaakt, mag ik niet uit het oog verliezen, hoe eene te veel gespannen verwachting, gepaard aan misschien hooge doch billijke eischen, het hare] heeft kunnen bijdragen tot eene minder gunstige beoordeeling.

Alles te samenvattende geloof ik, dat dit werk, ofschoon niet beantwoordende aan den titel waaronder het verscheen, echter, met bijvoeging van de zoo onontbeerlijke reeds vroeger vermelde opgaven, registers, enz. een nuttig handboek kan worden bij de beoefening der geschiedenis van de voor Nederland zoo belangrijke O. I. gewesten.

Den Haag, Juni 1872.

G.

